

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ CSÉFALVAY PÁL

A Mátyás-kálvária

1. *Technikai adatok és ábrázolások*

- Súly: 5,411 kg. 1520 g arany; felső rész: 12 márka és 2 uncia.
- Magasság: 72,5 cm; felső rész: 41,5 cm; alsó rész: 29,5 cm.¹
- Proféták magassága: kb. 5,5 cm. (Keresztelő, Izaiás és Illés vagy Jeremiás)
- Krisztus magassága az oszlopnál: 8 cm.
- A feszület Krisztusa (aureolával): 10,8 cm.
- Mária: 10 cm.
- Szt. János: 9,5 cm.
- Gyöngyök száma most: 213, más adatok szerint 219 (eredetileg 225).
- A korongon lévő zománcos tondók Szt. Péter, Pál és Jakab mellképei.
- A háromszögű képekben: a Nap, a Hold és Jupiter diadalszekerei.
- Drágakövek (smaragd, rubin, zafír, gyémánt) száma: 63
- A piros kövek, 2 kivételével, üveg utánzatok.²

Hiányok:

- Sok a zománchiány.
- 3 kámea eltűnt.
- A 3 angyal későbbi kiegészítés.
- Felső rész: 5 balásrubin és 2 kámea eltűnt.

¹ Kovács Éva mérései szerint a felső rész magassága 42,5 cm, az alsó részé 30 cm. Vö. KOVÁCS ÉVA, *A Mátyás-Kálvária* (Helikon-Corvina, Budapest 1983).

² KOVÁCS ÉVA, *L'âge d'or de l'orfèvrerie parisienne au temps des princes de Valois* (Dijon-Budapest 2004) 22. A kötetet ismertette CSÉFALVAY Pál, in *Magyar Sion* (2007) 128.

- Szt. János apostol bal kézfeje hiányzik. Az Olmützből való visszaszállításkor (1609) észlelték.
- Az oszlophoz kötözött Krisztus aureolája hiányzik.
- A koponyák hegyén egy csont vagy egy koponya volt. Erre utaló lyuk van.
- Egy angyal már hiányzott 1553-ban, egy másiknak a szárnya már 1591-ben. 1703-ban a 3 angyal külön dobozban van a műtárgy mellett. (Ahhoz, hogy a Kálváriát szét lehessen szedni, a 3 kis angyalt el kell távolítani, ugyanis a merevítő csavarok az alattuk lévő oszlopocskákban vannak.)

2. A Kálvária irodalma

Első, minden más lehetőséget kizáró említése az 1553. július 15-i kincstári leltárban található.

A Kálváriát a tudományos világgal először Franz Bock prelátus ismertette meg a *Jahrbuch der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*³ III. kötetében, *Der Schatz der Metropolitankirche zu Gran* c. tanulmányának XIII. fejezetében *Vorsatzkreuz* címmel. Germán területre, Ulm, Nürnberg környékére gondol a készítést illetően. Kisebb ismertető cikkekben Henszlmann Imre és Pulszky Károly is kritizálja Bock nézetét. Zalka János a *Magyar Sion* 1865-ös évfolyamában (62–65. oldalak) a Káptalani Levéltár okmányait közli a Kálvária Bakócz által történt megszerzésének körülményeiről.

Az első, máig is használható műtárgy-fotókkal illusztrált díszmű Dr. Dankó József szimultán magyar és német nyelven megjelent tudományos feldolgozása.⁴ Nagy érdeme Dankónak, hogy közli az oklevelekben szereplő szövegeket is.

Száznál többre tehető azon újság-, folyóirat- és katalógus-cikkek száma, amelyek a Kálváriával foglalkoznak. 1945-ig megtalálható az ún. Genthon-Topográfiaiban.⁵ A második világháború utáni irodalomból elsősorban Balogh Jolán hatalmas corpusát⁶ kell megemlítenünk. Kovács Éva a Kálvária felső részével, Dr. Nagy Zoltán a Kálvária talpzatával foglalkozott behatóbban.

³ Wien 1859.

⁴ *Történelmi, műirodalmi és okmánytári részletek az Esztergomi Főegyház kincstárából. Geschichtliches Beschreibendes und Urkundliches aus dem Graner Domschatze* (Esztergom 1880) Hollós Mátyás Kálváriája 65–71.

⁵ GEREVICH Tibor (szerk.), *Magyarország műemléki topográfiája I. Esztergom 1. Esztergom műemlékei* (összeáll. Genthon István; Budapest 1948) 226–229.

⁶ *Művészet Mátyás udvarában* (Budapest 1966) 339–342, irodalomjegyzékkel.

A MÁTYÁS-KÁLVÁRIA FELSŐ RÉSE
1042, Párizs, Herman Ruissel műhelye
(Mudrák Attila felvétele)

A MÁTYÁS-KÁLVÁRIA
(Mudrák Attila felvétele)

3. *A műfaj*

Nehéz helyzetben vagyunk, ha szeretnénk besorolni pl. a talpas kereszték közé. A mostani Kálvária szétfeszíti a hagyományos kategóriákat. Eredeti formáját – amit nem ismerünk – sokkal egyszerűbb talpazattal képzelhetjük el. A 14–15. században sorra alakítanak társulatokat, „rendeket” a királyi, fejedelmi udvarok, melyekbe elsősorban udvaroncokat vesznek fel, akiket beavatnak a rendbe, s akik viselhetik nemcsak a megfelelő címeket és rangokat, hanem ennek jelvényeit is. Szabályzatot adnak, az alapító és a rend megválasztott tagjai esküt tesznek a rend nagy és díszes feszületére vagy szobrára, amely legtöbbször egyben ereklyetartó is. A Kálvária – amellet, hogy újévi ajándék – egyúttal a Merész Károly által alapított Kínszenvedés rendjének fő ékszere is volt. E rendalapítás összefüggött a lovagkor egyik fő „tennivalójával”, a kereszties háborúkkal, jelesül Jeruzsálem felszabadításával a pogány török megszállás alól. Arról, hogy ez a rend mennyire volt elterjedt vagy hatékony, nincs tudomásunk. Arról sem, hogy a Kálvária meddig töltötte be a szerepét mint a rend „nagy ékszere”.

4. *A Kálvária útja*

Ma még nincs megbízható adatunk arról, hogy milyen úton került a műtárgy Burgundiából Budára. Feltételezésekre kell hagyatkoznunk. Ezek között a legvalószínűbb, hogy Zsigmond császár és király kapta. Az egyik feltételezés szerint a Kálváriát (a felső részt) Isabeau francia királyné ajándékként adta Zsigmondnak, amikor a császár az 1414-es Konstanzi Zsinat után – Angliába utaztában – Párizst is érintette. A királynénak jó oka volt rá, hogy Zsigmond jóindulatát igyekezzék megszerezni, hisz a francia-angol háborúban a franciák vereséget szenvedtek Azincourt-nál, 1415-ben. Az első feltételezés tehát ez az alkalom. Tudjuk, hogy Zsigmond „köpönyegforgató” lett, Angliába érkezve átpártolt hozzájuk. V. Henrik kitüntette Zsigmondot, felvette a ma is létező „Térdszalag-rend” tagjai közé, s bőségesen megajándékozta.

A másik lehetséges alkalom Isabeau királyné testvéréhez, Szakállas Lajoshoz kötődik, aki megkaparintotta a párizsi udvar kincseit. Több évig tartózkodott Budán, élvezve Zsigmond császár kegyeit, és nem üres kézzel érkezett Zsigmondhoz. Ez is alkalom lehetett a Kálvária megszerzésére. Mátyás megörökölte Zsigmond kincstárát.

Döntő kérdés, mi tette szükségessé az eredeti talpazat megszüntetését. Kovács Éva véleménye szerint az eredeti talpazat – más analógiák alapján – a bástyaépítészet elemeit alkalmazta ötvös műben. A kereszt a szokásosnál ma-

gasabb volt, ezért „hosszú vagy magas keresztnek” is hívták. Ha belegondolunk a többszörös szállítási-csomagolási gondokba, könnyen elképzelhető a tárgy szétszedése. Ettől már csak egy lépés a talpazat elkallódása vagy az újba való beolvasztása.

5. *A Mátyás királyra utaló új talpazat*

A tárgyról leolvasható utalásokon kívül nincs egyéb dokument.

A talpazaton látható Mátyás király egyik címere 3 azonos példányban. Ezt a címert az után használta, hogy 1469-ben cseh királlyá is választották. A problémát az okozza, hogy ezek a címerpajzsok könnyen eltávolíthatók. Miért ezt a megoldást választották, még nem tudjuk. Ez több kérdést nyitva hagy. Esetleg mások készítették Mátyás örömére? Lehetett más megrendelője Mátyáson kívül? A készítő netán nyitva akarta hagyni annak lehetőségét, hogy Mátyás még más országokat is meghódít, sőt elérheti a császári koronát?

A reneszánsz, az újjászületés magában hordozza az antik világ jelképrendszerének feléledését is. Szfinxek, delfinek, diadalkocsik, kócsagok alkalmazása mellett szinte zavaró „ideológiai” elem a három apostol, Péter, Pál és Jakab miniatűr tondó mellképekben a korong részen. Szinte elvesznek a drágakövek és gyöngyök közt. Látvány szempontjából jellegtelenek.

Aki az alsó részt megálmodta, annak ismernie kellett a felső részt, a kettő csatlakoztatása miatt. Mi vezette a megrendelőt és az alkotót abban, hogy egy teljesen más világot valósítson meg a talpazaton, mint amit a felső rész inspirál? Mi készíthetett arra, hogy egy mélyen átél és átélmélkedett kálvária-jeleneteket ábrázoló felső rész alá a pogány mitológia eszközeivel és jelképrendszerével dúsitott talpazatot készítsen, mégpedig egy olyan háromszöges alaprajzzal, amelyet már rég nem alkalmaztak ebben az időben? Milyen megfontolás vezetett abban, hogy a funkcióban másodlagos talpazatnál bőkezűbben bántak az arannyal, drágakövekkel és gyöngyökkel? A „barbár pazarság” nem jellemző sem a francia, sem az itáliai aranyművesekre. A kutatás modern korszakában (Dr. Nagy Zoltán) nagyon tetszik az a feltevés, amely stílus-kritikai alapon a firenzei Antonio Pollaiuolo-ban véli megtalálni a talp készítőjét. A firenzei reneszánsz diadalmas színrelépése magyarázhatja azt bátor szakítást, amely a műben megvalósul, ill. az alsó és felső rész „ideológiai különségében” megnyilvánul. Ezzel szemben a „barbár” pazarság feltételez egy tényleg királyi bőséget, tele kincstárt.

Budai készítés mellett szólhat, hogy Mátyás udvarában „hemzsegték” az itáliai művészek. Balogh Jolán 27 ötvösről tesz említést, köztük több itáliaiáról is, akik Mátyásnak dolgoztak. Ha speciálisan nem is tudunk nagy nevet meg-

jelölni, ez a helyzet megmagyarázza a „*ronde-bosse*” zománcnak a párizsinál gyöngébb megvalósulását.

6. Budáról Esztergomba

A Kálváriát Mátyástól fia, Corvin János örökölte, aki állandó pénzzavarban volt. Bakócz Tamás püspök, később érsek és bíboros, vagyon- és pompaszere- tetéről volt híres. Ismételten kölcsönzött Corvin Jánosnak. A fennmaradt okle- velek tanúsága szerint (Kinizsi Pál 1494-es, Temesváron kelt levele) Corvin átenged bizonyos ötvöstárgyakat Bakócznak a tőle kapott 5200 forint fejében. Ezek között volt a Kálvária is. Ebben az évben Gyulán kiadott oklevélben vég- leg Bakócznak adja azokat. Később 1498-ban panaszolva említi az ország- nagyok előtt, hogy többek közt egy negyvenmillió forint értékű aranykeresz- tet ajándékozott az akkor egri püspök Bakócznak. Bakócz halála (1521) után az ő kápolnája kincsei közt találja az összeíró Magister Franciscus budai öt- vös 1530-ban. Ezért nem szerepel a főszékesegyházi kincstár 1528-as leltára- ban, hisz a kápolnáé volt, nem a székesegyházé. Az 1535-ösben már szerepel, s attól fogva végig. Osztozik a kincstár sorsában, a 17-szeres menekítésben a törökök és a franciák elől. Közben Mátyás főherceg kéreti Bécsbe a Kálvári- át, hogy lerajzoltathassa. 1593-ban a káptalan – ismételt sürgetésére – Kutassy Jánossal, a későbbi érsekkel visszaküldeti. Nagyobb ünnepeken, koronázás, beiktatás alkalmával előveszik Pozsonyban vagy Nagyszombatban. 1896-ban az Ezredéves Országos Kiállításon szerepelt mint kiállítási tárgy. Az 1919-es kommün idején az egész kincstárral együtt konfiskálják (Lukács György), de a nemzeti kormány visszaadja. 1944-ben a német és szovjet csapatok elől el- rejtik, csupán 1949-ben veszik elő. 1952-ben a budai Vármúzeumban rende- zett kiállításon szerepelt a Kincstáron kívül.⁷

⁷ A műtárgyra vonatkozó legfontosabb irodalom Kovács Éva két idézett műve, lásd: 1-es és 2-es jegyzet.